

MEZEI PÉTER*

Digitális felsőoktatás, szerzői jog és COVID-19 pandémia

*Empirikus kutatás a Szegedi Tudományegyetemen***

I. Bevezetés

A digitális technológiák számottevő változásokat hoztak a felsőoktatás módszertanában, az akadémiai kiadók publikációs gyakorlatában, és jelentősen befolyásolták a hallgatók, az oktatók és az intézmények magatartását az oktatási anyagok létrehozását, az azokhoz való hozzáférést, illetve azok megosztása tekintetében.¹ Olyannyira, hogy országok között, de sok esetben még országokon belül is digitális szakadék nyílt az információs és kommunikációs technológiák felsőoktatási használatát illetően.²

A digitális oktatással és tanulással kapcsolatos igények és lehetőségek közötti növekvő szakadék egyik oka a merev és idejétmúlt szerzői jogi szabályozásban keresendő.³ E szabályokat eredendően analóg környezetben és környezetre szabták. Ez az elmaradás azonban indokoltá tette a szabályok újra gondolkodását annak érdekében, hogy a végfelhasználók tanuláshoz fűződő jogai – hagyományosan a szerzői jogi korlátozások és kivételek

* egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet.

** A kutatásban ismertetett kérdőív elkészítésében szerepet vállaló hallgatók: *Auer Bence, Lauer Viktória, Tóth Lilla, Vass János és Vass Napsugár*. Külön köszönöm Nagy Zsolt munkáját a kérdőív jogszociológiai szempontú áttekintéséért, *Hettinger Sándor* segítségét a kérdőív angolra fordításában, valamint *Erdősi Gergely* demonstrátornak a kézirat ápolásában nyújtott segítségét. A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatja.

¹ JACK M. BALKIN, JULIA SONNEVEND: *The Digital Transformation of Education*. In: Christine Greenhow, Julia Sonnevend and Colin Agur (szerk.): *Education and Social Media*. The MIT Press. Cambridge-London, 2016. 9–24. pp.

² Vö. COLIN AGUR: *ICTs and Education in Developing Countries: The Case of India*. In: GREENHOW ET AL. 2016, 61–65. pp.

³ Vö. NICHOLAS BRAMBLE: *Copyright Reform and Educational Progress*. In: GREENHOW ET AL. 2016, 153. pp.

formájában – a digitális korban is érvényesülhessenek. 2019-ben az Európai Unió „Szerzői és szomszédos jogok a Digitális Egységes Piacon” névre keresztelt irányelve (*CDSM-irányelv*)⁴ frissítette és szélesítette a végfelhasználók és a kedvezményezett intézmények privilégiumainak a körét.⁵

Az élet azonban gyökeresen megváltozott 2020 első hónapjaiban. A SARS-CoV-2 (COVID-19) pandémia kitörése az oktatási szférát sem hagyta érintetlenül.⁶ Az oktatási és könyvtári épületek bezárása nyomán az oktatási anyagokhoz való hozzáférés, felhasználás és megosztás a *lockdown* időszakában kizárólag az online térben maradt működőképes. A pandémia ennyiben felgyorsította a szerzői jogi keretek újra gondolását is a változó társadalmi igények és technológiai innovációk mentén.

Amint azt *Polónyi István* oktatáskutató megfogalmazta, Magyarországot még a kapcsolódó infrastrukturális beruházások ellenére is teljesen felkészületlenül érte a lezárás alatti oktatás terhe. Sőt, például a hátrányos helyzetű vagy az elmaradottabb régióban élő, alap- és középfokú oktatásban részt vevő gyermekek igényeit nagyon csekély mértékben sikerült csak kiszolgálni.⁷ Ugyanakkor a felsőoktatást kevésbé negatívan érintette a pandémia, amit világosan magyarázott a felsőoktatásban részt vevő fiatalok eszközökkel és technológiákkal való felszereltsége.⁸

Ugyanakkor Magyarország volt az első uniós tagállam, amely átültette a *CDSM-irányelv* digitális oktatással kapcsolatos 5. cikkét.⁹ Messze nem egyértelmű azonban, hogy az új szabályozás el is érte a célját. Sőt, mindeddig teljes mértékben hiányoztak azok a tapasztalatok alapuló elemzések, amelyek megvizsgálták volna az új szerzői jogi előírások távollevők közötti és online oktatásra gyakorolt hatását. A jelen tanulmány ezt a hiátust igyekszik pótolni azzal, hogy empirikus elemzésnek veti alá a hallgatói, oktatói és könyvtárosi ismereteket az új uniós joggal, illetve a digitális oktatásban megengedett gyakorlatokkal kapcsolatban.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg.)

⁵ A CDSM irányelv 5. cikkével kapcsolatban lásd különösen: ANNA DESPOTIDOU: *The New Mandatory Teaching Exception or Limitation (Article 5 of the CDSM Directive): Ensuring Its Application in the Digital and Cross-Border Environment(s) While Losing the Way to Harmonization?* In: Tatiana-Eleni Synodinou, Philippe Jougoux, Christiana Markou and Thalia Prastitou-Merdi (szerk.): *EU Internet Law in the Digital Single Market*. Springer, Cham, 2021. 99-139. pp.; IRINI STAMATOUDI, PAUL TORREMANS: *The Digital Single Market Directive*. In: Irini Stamatoudi, Paul Torremans (szerk.): *EU Copyright Law - A Commentary*. Edward Elgar, Cheltenham, 2021. 691-695. pp.; ELEONORA ROSATI: *Copyright in the Digital Single Market - Article-by-Article Commentary to the Provisions of Directive 2019/790*. Oxford University Press, Oxford, 2021. 93-127. pp.; GIULIA PRIORA, BERND JUSTIN JÜTTE, PÉTER MEZEI: *Copyright and Digital Teaching Uses in the EU: Recent Legislative Developments and Implementation Models of Article 5 CDSM Directive*. 53 IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law (4)2002. 543–566. pp.; ANA LAZAROVA: *Bulgaria Falls into All the Traps Set by Article 5 of the CDSM Directive*. 17 Journal of Intellectual Property (5)2022. 407-413. pp.

⁶ FELIPE CHILD, MARCUS FRANK, MARIANA LEF, JIMMY SARAKATSANNIS: *Setting a new bar for online higher education*. McKinsey & Company, 2021. október 18. URL: <<https://www.mckinsey.com/industries/education/our-insights/setting-a-new-bar-for-online-higher-education>>. Utoljára megtekintve: 2022. augusztus 10.

⁷ POLÓNYI ISTVÁN: *Pandémiás oktatás*. *Educatio* (30)2021 13. p.

⁸ POLÓNYI 2021, 19. p.

⁹ PRIORA ET AL. 2022, 553–554. pp.

E célból egy online kérdőív került kidolgozásra, amely a szerzői jogi ismeretek és tudatosság vizsgálatán felül kiemelt figyelmet szentelt a COVID-19 pandémia hatásaira a 2020 és 2022 közötti időszakban.

Megállapításaink szerint az 5. cikk oly korai átültetése ellenére is érezhető tudásbeli hiányosságok mutatkoznak – különösen a hallgatói és az oktatói oldalon – a szerzői jogi flexibilitások vonatkozásában. Megítélésünk szerint a vizsgált időszakban elmulasztottuk annak az esélyét, hogy a digitális oktatást és az egyetemi gyakorlatokat szerzői jogi szempontból is „lezárás-biztossá” tegyük.

II. Empirikus megállapítások¹⁰

1. A módszertan tömör összefoglalása

Joghallgatók egy csoportjának, valamint az SZTE ÁJTK – felsőoktatási kutatási kérdésekben több mint 10 éves gyakorlattal rendelkező – jogszociológus oktatójának a segítségével került kidolgozásra 2022 februárjában a kutatás alapjául szolgáló kérdőív. A kutatást az SZTE oktatási és tudományos ügyekért felelős rektorhelyetteseinek engedélyével folytattuk le. A kérdőívet az SZTE központi adminisztrációs rendszerén keresztül e-mailos úton juttattuk el a hallgatókhoz és az oktatókhoz. A Klebelsberg Könyvtár dolgozói az intézmény főigazgatójától közvetlenül kapták meg a kutatásban való részvételre szóló felhívást.¹¹ A kérdőív elkészítéséhez és kitöltéséhez a Google Forms szolgáltatását vettük igénybe.¹² Három különálló kérdőív készült annak érdekében, hogy a hallgatók, az oktatók, valamint a könyvtárosok kizárólag a számukra releváns kérdésekre válaszolhassanak. A kérdőív ezzel együtt tartalmazott valamennyi célcsoport számára azonos kérdéseket is.¹³

2. Megállapítások

2. 1. Általános észrevételek

A kérdőívet 1001 személy töltötte ki: 594 magyar és 173 külföldi hallgató; 199 magyar és 17 külföldi oktató; valamint 18 könyvtáros. A 983 hallgatói és oktatói válasz a hozzávetőlegesen 24.940 egyetemi hallgatói és oktatói közösség 3,94%-át tette ki. A 18

¹⁰ A jelen összefoglalás alapjául a kutatás során készült, angol nyelvű tanulmány szolgált. A bemutatott információk részletes kifejtését lásd: PÉTER MEZEI: *Digital Higher Education and Copyright Law in the Age of Pandemic - The Hungarian Experience*. JIPITEC 2(2023). 330-350. pp.

¹¹ A célszemélyeket kétszer kerestük meg: elsőként 2022. március 7-én, másodjára pedig március 23-án.

¹² A kérdőív kitöltésének az időszaka 2022. március 7-28. között volt.

¹³ Valamennyi kérdőív a kutatás rövid bemutatásával indult, amelyet az alapvető demográfiai kérdések követtek. A kérdőív második része minden célcsoport számára azonos volt, és a célszemélyek szerzői jogi ismereteire kérdezett rá. A kérdőív harmadik része minden csoport esetén eltérő kérdések formájában vizsgálta a digitális oktatással kapcsolatos gyakorlataikat. Végül a kérdőív egy mindenki számára azonos kérdéseket tartalmazó résszel zárult, amelyben a pandémiás időszak digitális oktatással és szerzői joggal kapcsolatos összefoglaló kérdések szerepeltek.

könyvtáros hozzávetőlegesen azon könyvtárosi állomány 30%-át tette ki, akik kompetensek oktatással kapcsolatos kérdésekben.

2. 2. Demográfiai adatok

A kérdőívet kitöltő hallgatók képzési szintje a következők szerint oszlott meg – külön, kétféle zárójelben, feltüntetve a hallgató (adott nyelvi csoporton belüli százalékos arányát) és a [teljes hallgatói csoporton belüli százalékos arányát].

1. sz. táblázat

	BA	MA	Osztatlan	Szakirányú továbbképzés	PhD
Magyar hallgatók	338 (56,9) [44,4]	65 (10,9) [8,5]	145 (24,4) [19]	27 (4,5) [3,5]	19 (3,2) [2,5]
Nemzetközi hallgatók ¹⁴	43 (25,6) [5,6]	27 (16,1) [3,5]	10 (6) [1,3]	3 (1,8) [0,4]	85 (50,6) [11,1]
Mindösszesen	381 [50]	92 [12,1]	155 [20,3]	30 [3,9]	104 [13,6]

Forrás: Saját szerkesztés

A hallgatók fenti megoszlását részben az egyetem képzési kínálata indokolja: lényegesen több *bachelor* hallgatója van az SZTE-nek, mint mesterhallgatója. A kérdőívet kitöltő osztatlan képzéses hallgatók magas száma ugyancsak e képzések népszerűségével magyarázható. Hasonló okokból, csak épp fordított előjellel, jelentősen alacsonyabb a nemzetközi posztgraduális képzéses hallgatók aránya a válaszadók körében. Végül, némiképp meglepő módon a magyar PhD hallgatók – ellentétben a nemzetközi PhD hallgatókkal – nagyon alacsony számban fordították az idejüket a kérdőív kitöltésére.

Összességében 487 (405 magyar és 82 nemzetközi) női hallgató küldte be a választ (ami a válaszadók 63,9%-át tette ki), miközben a férfi hallgatók száma 258-ra rúgott (közülük 177 volt magyar és 81 nemzetközi; összességében pedig a férfiak a válaszadók 33,8%-át tették ki).¹⁵ A teljes hallgatói körből 318 hallgató (41,4%) válaszolt úgy, hogy 2020 tavaszán már az SZTE-n tanult; 466-an (60,7%) beiratkoztak 2020 őszén; 489-en (63,7%) Szegeden tanultak 2021 tavaszán; és végül 725-en (94,5%) egyetemünk hallgatói voltak 2021 őszén. Ezek a számok arra engednek következtetni, hogy a kérdőív kitöltése iránt nagyobb hajlandóságot mutattak az első- és másodéves hallgatók, semmint az egyetemen már hosszabb ideje tanulók.

¹⁴ Öt nemzetközi hallgató nem adott választ a kérdőív ezen részére, így a minta e vonatkozásban 168 nemzetközi és összességében 762 hallgatót tartalmaz.

¹⁵ A releváns KSH adatok szerint a felsőoktatásban résztvevő hallgatók közül a nők aránya 54,5%. Vö. Oktatási adatok, 2021/2022 (előzetes adatok), Központi Statisztikai Hivatal <<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas2122e/index.html>> (utoljára megtekintve: 2022. augusztus 29). Habár a Szegedi Tudományegyetemen hasonló statisztika nem állt a rendelkezésünkre, valószínűsíthető, hogy a szegedi számok sem térnek el szignifikánsan az országos átlagtól. Amennyiben ez a helyzet, akkor kijelenthető, hogy a kérdőívünket a beiskolázási átlagnál számottevően magasabb arányban töltötték ki a női hallgatók.

Bizonyos kérdésekre¹⁶ adott válaszok elemzése révén arra a következtetésre jutottunk, hogy a magyar BA hallgatók, a nők és a nagyobb karokról érkező hallgatók válaszaik összességében nem torzították a kutatási eredményeket. Ezzel ellentétben a nemzetközi PhD hallgatók válaszaik egyes esetekben a csoportátlagtól lényegesen eltérő, némiképp torzító hatást eredményeztek. Így például ezek a hallgatók saját bevallásuk szerint lényegesen tapasztaltabbak voltak a szerzői jogban, ám a konkrét szerzői jogi kérdésekre adott válaszaik lényegesen pontatlanabbak voltak, mint a nagy átlag; ők továbbá számottevően csekélyebb mértékben hagyatkoztak az egyetemi repozitóriumokra és, *vice versa*, nagyobb arányban használták az engedély nélküli (jogellenesen működő) online tárhelyeket („szellemkönyvtárakat”).

A válaszadó oktatók jelentős része (169 fő, 78,2%) 10 évnél hosszabb munkatapasztalattal rendelkezik. Az 5-10 éves, illetve az öt évnél rövidebb gyakorlattal rendelkező oktatók (26, illetve 21 fő; 12, illetve 9,7%) lényegesen kisebb hajlandósággal vettek részt a kutatásban. Meglátásunk szerint ez a hajlandóságbéli hiány nem gyakorolt negatív befolyást a kutatási eredményekre.¹⁷ A könyvtárosok körében is a 10 évnél hosszabb munkatapasztalattal rendelkező szeniorok domináltak a válaszadók körében (18-ből 10 válaszadó); míg 5-10 éves tapasztalattal rendelkező könyvtárosból három, és ötnél kevesebb éve dolgozó kollégából pedig öt akadt.

A kérdőívet 105 női és 105 férfi oktató töltötte ki (egyaránt a teljes csoport 48,6%-a). A könyvtárosok körében tíz nő (55,6%) és nyolc férfi válaszadó volt (44,4%).

A 216 oktatóból 201-en (93,1%) dolgoztak 2020 tavaszán; 189-en (87,5%) 2020 őszén; 187-en (86,6%) 2021 tavaszán; és 184-en (85,2%) 2021 őszén. Mindössze egy könyvtáros jelezte, hogy még nem dolgozott az egyetemen az első pandémiás félévben.

2. 3. Szerzői jogi ismeretek

A kérdőív második nagy része a válaszadók általános és digitális oktatással összefüggő szerzői jogi ismereteire fókuszált.

¹⁶ Ezek a kérdések a következők voltak: szerzői joggal vagy digitális oktatással kapcsolatos formális képzésben való részvétel; a védelmi idő hossza; a szerzői jogvédelem előfeltétele-e a mű nyilvántartásba vétele; mennyire naprakész a 2020-as szerzői jogi reformot illetően; milyen mértékben támaszkodott az egyetemi és a külsős, engedély nélküli repozitóriumokra; és mennyire érdeklődnek jövőbeli szerzői jogi képzés iránt.

¹⁷ Egyes kérdésekre adott válaszok vizsgálata alapján azt találtuk, hogy a fiatalabb oktatók – a szeniorokkal összevetve – csupán 1%-kal kevesebben részesültek formális szerzői jogi oktatásban, illetve 3,6%-kal kevesebben szereztek ismereteket digitális oktatási kérdésekben. Csupán 1,9%-kal kevesebben válaszoltak helyesen a védelmi idővel kapcsolatos kérdésre, és egy 1-5 pontos *Likert-skálán* csupán 0,17 ponttal alacsonyabb mértékben mutattak érdeklődést jövőbeli szerzői jogi képzés iránt. Másrészt a szeniorok közül csak 1,8%-kal többen nyilatkoztak úgy, hogy naprakészek a szerzői jogi változásokkal; viszont csak 0,1%-kal nagyobb arányban vallották magukat naprakésznek a 2020-as fejleményeket illetően. 2,5%-kal több szenior válaszolt helyesen a szerzői jogi regisztrációval kapcsolatos kérdésre; és mindössze 0,1%-kal több tapasztalt oktató használta többször a pandémia alatt az ETÁ-t, illetve 1,4%-kal több a „szellemkönyvtárakat”. Ezek a számok bár világosan tükrözik a szenior oktatók nagyobb tapasztalatát a vizsgált kérdéskörben, azonban összességében marginálisnak tekinthetők, s így nem vezettek az eredmények torzításához.

Az első három zárt kérdés arra kereste a választ, hogy a válaszadó (1) tanult-e valaha a szerzői jogról formális keretek között; (2) követi-e a szerzői jog változásait; és (3) hallott-e a CDSM irányelv digitális oktatással kapcsolatos előírásairól. A hallgatók, különösen a magyarok, különösen tájékozatlannak bizonyultak ezekben a kérdéseken. Ennél is meglepőbb módon az oktatók alig valamivel jobban szerepeltek ezeknél a kérdéseknél; sőt, a 2020-as szerzői jogi reformról még a hallgatóknál is nagyobb arányban jelezték az ismeretek hiányát. Ez a hiányosság összefüggésben állhat a szerzői jogi oktatás általános hiányával is.¹⁸ A könyvtárosok ugyanakkor magas szintű szerzői jogi ismeretekről számoltak be, ami az ő formális – belső, intézményi – képzéseikkel függnek össze.¹⁹

A kérdések második csoportja néhány alapvető (magyar) szerzői jogi ismeretre vonatkozott; így (1) milyen tartalmak részesülnek védelemben;²⁰ (2) a védelmi idő hossza;²¹ (3) szerzői jogi regisztráció; és (4) *open access* tartalmak.²² E helyen is jelentős eltéréseket tapasztaltunk a hallgatók, oktatók és könyvtárosok jogtudatának a szintjében. Ahogy korábban is, a könyvtárosok választottak a legnagyobb mértékben helyesen a kérdésekre; az oktatók közepes eredményeket könyvelhettek el; a hallgatók viszont kifejezetten rosszul teljesítettek.²³ Ez utóbbi ismételt szoros kapcsolatban állhat a formális szerzői jogi képzés hiányával.

További két kérdéssel vizsgáltuk a célcsoportok szerzői jogi ismereteit és gyakorlati tapasztalatait. Egyrészt a válaszadóknak el kellett dönteniük, hogy bizonyos szerzői jogilag releváns magatartások jogszerűek-e vagy sem. Itt a válaszok többségében helyesnek bizonyultak olyan kérdésekben, mint a fénymásolás, a felhő alapú tárolás, paródia, idézés vagy az oktatói előadások videófelvétele („*video capturing*”). Ugyanakkor hiányosnak bizonyult a tudás a *CDSM-irányelv* másik kiemelkedő újítása, a szöveg- és adatbányászat szabad felhasználási esetkörét illetően.

¹⁸ Az eredményeink azt mutatják, hogy az Állam- és Jogtudományi Kar hallgatóin kívüli hallgatók 1,5%-kal kevesebben részesültek formális szerzői jogi oktatásban. A Neptun adatok áttekintése nyomán pedig az is megállapítható, hogy az ÁJTK mellett mindössze két másik karon (Juhász Gyula Pedagógusképző Kar és Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar) indulnak rendszeres jelleggel a szerzői joghoz kapcsolódó kurzusok.

¹⁹ Eredményeink szerint az SZTE könyvtárosainak a szerzői jogi ismeretei meghaladják más, részben nemzetközi kutatások által kimutatott átlagos könyvtárosi képzettséget. Vö. TANIA TODOROVA, TEREZA TRENCHVA, SERAP KURBANOĞLU, GÜLEDA DOĞAN, ALEKSANDRA HORVAT és JOUMANA BOUSTANY: *A Multinational Study on Copyright Literacy Competencies of LIS Professionals*. In: Serap Kurbanoglu, Sonja Špiranec, Esther Grassian, Diane Mizrahi, Ralph Catts (szerk.): *Information Literacy: Lifelong learning and digital citizenship in the 21st century* Springer. Cham, 2014. 138–148. pp.; KOLTAY TIBOR, MURÁNYI PÉTER, JÁVORSZKY FERENC és AMBERG ESZTER: *Szerzői jogi műveltség a magyar könyvtárosok körében*. 63 Könyvtári Figyelő, 4(2017), 507–518. pp.

²⁰ Ezen a ponton négy potenciálisan jogvédett kifejezést (vers, szoftver, zenemű, film); és négy nem védett kifejezést (ötlet, Braille-írás, recept, törvény) soroltunk fel.

²¹ Ezen a ponton öt lehetőség közül választhattak a válaszadók: a szerzői jog (a) a mű megalkotásától a szerző haláláig tart; (b) a szerző életében és halála után 30 évig tart; (c) a szerző életében és halála után 70 évig tart; (d) mindaddig tart, amíg piaci igény mutatkozik a mű iránt; (e) nem tudom a választ.

²² Ezen a ponton öt válaszlehetőséget ajánlottunk fel a résztvevőknek: az *open access* tartalmak (a) bármikor felhasználhatók a forrás megjelölése nélkül; (b) bármikor és bármilyen formában felhasználhatók díjfizetés ellenében; (c) nem használhatók fel bármikor a szerző előzetes engedélye nélkül; (d) szabadon csak a forrás megjelölésével és módosítás nélkül használhatók fel; (e) nem tudom a választ.

²³ A hallgatók alacsony szintű ismereteit ugyancsak igazolta ENRIQUE MURIEL-TORRADO – JUAN-CARLOS FERNÁNDEZ-MOLINA: *Creation and Use of Intellectual Works in the Academic Environment: Students Knowledge About Copyright and Copyleft*. 41 The Journal of Academic Librarianship 4(2015), 443–445. pp.

Másrészt ötfokú *Likert-skálán* kellett a válaszadóknak értékelnie, hogy bizonyos online oktatási tevékenységek mennyire relevánsak vagy igazak rájuk nézve. Különösen ezen kérdésekre adott válaszok tükrében látjuk úgy, hogy a négy pandémiás szemeszter elszalasztott lehetőség. Valamennyi célcsoport válasza azt tűnik megerősíteni, hogy a hallgatók, az oktatók és – ahol releváns – a könyvtárosok kevésbé vagy egyáltalán nem készítettek több digitális másolatot magáncélú felhasználásra (a három célcsoport esetén a válaszok átlaga 2,11 és 2,63 közötti szórást mutatott); nem készítettek több papír alapú másolatot magáncélú felhasználásra (1,59 és 2,25 közötti szórás); nem készítettek több másolatot könyvtári forrásokból (1,4 és 1,84 közötti szórás); kevesebb forrást/tartalmat használtak munkájuk során (2,19 és 2,78 közötti szórás); és ritkán támaszkodtak a közösségi médiára vagy videómegosztó platformokra a tanulás/oktatás során (1,39 és 1,91 közötti szórás). Végül a célcsoportok minimális mértékben használtak több *open access* tartalmat a pandémia ideje alatt (3,1 és 3,22 közötti szórás). Ezek a számok világosan tükrözik egyes digitális oktatás-specifikus felhasználási módok iránt. Egy szám mind között különösen árulkodó. Ahogy *Biernat et al.* empirikus elemzése kimutatta, nyílt oktatási forrásokat a vizsgált oktatók 54%-a vett igénybe a pandémia korai időszakában.²⁴ A mi kutatásunk szerint csupán az oktatók 45,8%-a használt egyértelműen vagy inkább több online oktatási forrást ugyanezen időszak alatt.²⁵ Ez a több mint nyolc százalékos különbség is igazolni látszik, hogy az oktatói kör messze nem elég hatékonyan használta ki a pandémia nyújtotta „előnyöket” a digitális oktatásra való átállás során.

2.4. Digitális oktatási gyakorlatok

A kérdések harmadik csoportja a COVID-19 pandémia alatti és attól független digitális oktatási gyakorlatokra fókuszált. E kérdések egy részét a hallgatóknak és oktatóknak egyaránt feltettük, hogy korrelációkat keressünk.

(a) Közös kérdések

Egyrészt a hallgatókat és az oktatókat arra kértük, hogy egy ötfokú *Likert-skálán* becsüljék meg, hogy milyen gyakorisággal használtak bizonyos digitális oktatási eszközöket/forrásokat a kutatási időszakban. Ezeket a tartalmakat két nagy csoportra osztottuk: az oktatók saját fejlesztésű anyagaira és „külső” (mások által fejlesztett) forrásokra.

A magyar oktatók válaszai alapján a három leggyakrabban használt tartalom az új digitális tananyagok, pl. új prezentációk vagy előre rögzített videóleckék (3,69), frissített,

²⁴ MAGDALENA BIERNAT, AGNIESZKA URBAŃSKA, TERESA NOBRE, ALEK TARKOWSKI és MAJA BOGATAJ: *Remote education during the pandemic - Teacher's Perspective*. (17)2021 Centrum Cyfrowe and Communia. URL: <<https://centrumcyfrowe.pl/en/remote-education-during-the-pandemic/>> (Utolsó megtekintés 2022. augusztus 10.).

²⁵ E 99 válaszadó közül 79 (közel 80%) szenior oktató volt. Mivel a 10+ éves munkatapasztalattal rendelkező oktató a teljes oktatói mintán belül is 78,2%-os részesedéssel vettek részt, a fenti eredmény nem torzította a kutatás végeredményét.

„régí” tananyagok (3,22) és ellenőrző kérdések (3,20).²⁶ A magyar oktatók körében a legkritikábban használt tartalmak a díj ellenében elérhető digitális tankönyvek voltak (1,57).²⁷ A magyar oktatók külső forrásokra is csak korlátozott mértékben támaszkodtak.²⁸ Ilyen körben a leggyakoribb tartalmak a díjmentesen elérhető digitális tankönyvek (3,03), a legkritikábban igénybe vett tartalmak pedig a díj ellenében elérhető digitális tananyagok (nem tankönyvek) (1,47), a díj ellenében elérhető digitális tankönyvek (1,57) és a blogbejegyzések (1,58) voltak.

A nemzetközi kurzusok oktatói nagyobb gyakorisággal támaszkodtak a digitális oktatási eszközökre.²⁹ A három legnépszerűbb típus a saját fejlesztésű anyagok körében a tudományos publikációk (3,76), az új digitális tananyagok (3,71), valamint a díjmentesen elérhető digitális tankönyvek és a frissített, „régí” tananyagok (egyenként 3,59) voltak. A legkritikábban alkalmazott saját fejlesztésű anyagnak a díj ellenében elérhető digitális tankönyvek bizonyultak (2,47). Ugyanez az oktatói csoport a külső forrásokat is nagyobb gyakorisággal alkalmazta az oktatás körében.³⁰ E körben a leggyakrabban használt ilyen tartalmak a díjmentesen elérhető digitális tankönyvek (3,71), a legkritikábban igénybe vett források pedig a blogbejegyzések (2,12), más oktatók tananyagai (2,12) és a díj ellenében elérhető digitális tankönyvek (2,18) voltak.

Ugyanakkor a magyar hallgatók válaszai – az oktatói statisztikákhoz képest – sokkal gyakoribb használatát tükrözik az oktatói saját és külső forrásoknak egyaránt.³¹ A magyar hallgatók által leggyakrabban használt „belső” oktatási anyagok a videólecek (3,92), az olvasólecek (3,64) és az új digitális tananyagok (3,53) voltak; legkevésbé pedig a díj ellenében elérhető digitális tankönyvekre támaszkodtak (2,08). A „külső” tananyagok körében a díjmentesen elérhető tankönyvek csoportja (3,21) érte el a legjobb helyezést;³² miközben a blogbejegyzéseket (1,99), a díj ellenében elérhető digitális tananyagokat (nem tankönyveket) (2,03) és a díj ellenében elérhető digitális tankönyveket (2,10) szorultak a sor végére.

²⁶ A fennmaradó hat kategóriából kizárólag a videólecek (3,04) és a díjmentesen elérhető digitális tankönyveket (3,01) használták a statisztikai középnél gyakrabban. Három további kategória szorult ezen középvonal alá: tudományos publikációk (2,83), olvasólecek (2,42) és audió lecek (2,27).

²⁷ Ez a megállapítás összhangban áll a Centrum Cyfrowe és a Communia közös empirikus felmérésével, amely szerint csak tízből két oktató jelezte a fizetős (kereskedelmi) digitális tankönyvek rendszeres igénybevételét, és az oktatók 96%-a rendszeres jelleggel támaszkodott a díjmentesen elérhető digitális tartalmakra. Vö. BERNAT ET AL. 2021, 10., 13. p.

²⁸ A kilenc kategória közül hat esetében is a használat nem érte el a 2,00-s átlagot.

²⁹ A kilenc kategória átlagos használati aránya 2,47 és 3,76 között mozgott.

³⁰ A kilenc kategória átlagos használati aránya 2,12 és 3,71 között mozgott.

³¹ A kilenc kategória átlagos használati aránya 2,08 és 3,92 között mozgott. E különbségek azonban nem szükségképpen jeleznek következetlenséget az oktatói statisztikákhoz képest, hiszen azt a felmérés nem tudja ellenőrizni, hogy a kérdőívet kitöltő oktatók hallgatói vettek-e részt a kutatásban.

³² Ahogy a nemzetközi kiadók, úgy egyes magyar kiadók is ingyenes hozzáférést biztosítottak a tananyagok egy részéhez a pandémia korai időszakában. Vö. Sujtó Attila: *Ingyenesen elérhető online tartalmak (nemcsak) történelemtanároknak*. Ujkor.hu, 2020. március 20. URL: <<https://ujkor.hu/content/ingyenesen-elérhető-online-tartalmak-nemcsak-tortenelemtanároknak>>. (Utolsó megtekintés: 2022. augusztus 10.); Nincs szerző: *Néhány a járványhelyzet alatt (is) elérhető online forrás*. Könyvtártudományi Szakkönyvtár, 2020. április 8. URL: <<https://ki.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/nehany-jarvanyhelyzet-alatt-elérhető-online-forras>>. (Utolsó megtekintés: 2022. augusztus 10.).

A nemzetközi hallgatók még nagyobb arányban jelezték a digitális tananyagok használatát.³³ A legnépszerűbb ilyen oktatói, „belső” tartalmak a videóleckék (3,74), a tudományos publikációk (3,62) és az olvasóleckék (3,59) voltak, legkevésbé pedig – ahogy a többi célcsoport esetén is – a díj ellenében elérhető digitális tankönyvekre támaszkodtak a nemzetközi hallgatók (2,66). E csoport körében a leggyakrabban igénybe vett külsős tartalmak a „keresőmotorok útján elérhető” források bizonyultak (3,53), legkevésbé pedig más oktatók tananyagait (2,61), blogbejegyzéseket (2,70) és a díj ellenében elérhető digitális tankönyveket (2,75) vették igénybe.

A fent ismertetett számok megerősíteni látszanak azt a korábbi megállapításunkat, hogy az oktatók „defenzív stratégiát” követtek azzal, amikor a pandémiát megelőzően alkalmazott módszerek szerint készült tananyagaikat osztották meg a hallgatókkal.

Másrészt arról kérdeztük a hallgatókat és az oktatókat, hogy mennyiben vettek igénybe bizonyos repozitóriumokat. Árulkodó adat, hogy az SZTE saját egyetemi repozitóriumainak³⁴ átlagos használati aránya csupán 28,7 és 37,3% között mozgott a hallgatók, és – még látványosabban – 21,8 és 28,7% között mozgott az oktatók körében. Ugyanakkor a külső, szerzői példányok megőrzését célzó – jobbára jogszerűnek tekinthető – repozitóriumokat (pl. *Academia*, *ResearchGate*) a hallgatók 46,2%-ban, az oktatók pedig 48,1%-ban vették igénybe; a jobbára jogellenesnek tekinthető „árnyékkönyvtárakra” (pl. *zlibrary.com*) a hallgatók 50,6%-a és az oktatók 28,2%-a támaszkodott.³⁵ Mindezek azért is beszédes számok, mert bár a külső szerzői repozitóriumok használati aránya kiemelkedő, ezek a szolgáltatások komoly kiadói nyomás alatt állnak. Az európai piacvezető *ResearchGate* ellen indított per,³⁶ illetve a *Google Books* vagy az *Internet Archive* ellen indult perek ugyanakkor fokozhatják a felhasználók elvándorlását a nyíltan jogsértő platformok felé,³⁷ ami nehezen nevezhető stratégiaileg helyes irányúnak.

Harmadrészt valamennyi célcsoportot arra kértük, hogy ötfokú *Likert-skálán* értékelje a COVID-19 digitális oktatásra gyakorolt hatását és a célcsoport pandémiás időszak alatti teljesítményét. Az oktatói és a hallgatói válaszok látványosan eltérnek a pandémia alatt feldolgozandó tananyag mennyiségét illetően. Bár mindkét csoport válasza igazolni látszik, hogy a vizsgált időszak alatt több tananyagot kellett a hallgatóknak elsajátítaniuk (a hallgatói átlag 3,55 pontra, az oktatói pedig 3,18 pontra rúgott), ám ez a 0,37 pontos különbség (ami 7,4%-os eltérésnek tekinthető egy ötpontos skálán) jelentősnek tűnik. A két

³³ A kilenc kategória átlagos használati aránya 2,66 és 3,74 között mozgott.

³⁴ Elektronikus Tananyag Archívum. URL: <<https://eta.bibl.u-szeged.hu/>>. (Utolsó megtekintés: 2022. augusztus 10.); Contenta. URL: <<http://www.ek.szte.hu/contenta-repozitoriumok/>>. (Utolsó megtekintés: 2022. augusztus 10.).

³⁵ Ez utóbbi szám ráadásul csupán 0,5%-kal maradt el az oktatók leggyakrabban használt egyetemi repozitóriumának eredményétől. Továbbá az is látványos, hogy az „árnyékkönyvtárakat” igénybe vevő oktatók 81,9%-a szenior volt, valamint a nemzetközi PhD hallgatók 55%-a támaszkodott ilyen forrásokra. Ezek az arányok 3,7 és 4,4%-kal magasabbak, mint az adott oktatói/hallgatói kategória teljes csoporton belüli aránya.

³⁶ DIANA KWON: *ResearchGate Dealt a Blow in Copyright Lawsuit*. *Nature* (603)2022, 375–376. pp.

³⁷ ARGYRI PANEZI: *A Public Service Role for Digital Libraries: A Code of Emergency Electronic Access to Library Material and the Unequal Battle Against Misinformation Through Copyright Law Reform*. *Cornell Journal of Law & Public Policy* (31)2022, 74–96. pp.

célcsoport ezek mellett viszonylagos elégedettségéről számolt be a könyvtárosok pandémia alatt nyújtott szolgáltatásait illetően.³⁸

Végül arra kerestük a választ, hogy az oktatók tájékoztatták-e a hallgatókat a digitális oktatással kapcsolatos szerzői jogi kérdésekről, és, megfordítva a kérdést a hallgatók esetén, hogy ők kaptak-e ilyen jellegű tájékoztatást az oktatóktól. A magyar oktatók kisebbsége (199-ből 84-en) és a nemzetközi oktatók közel kétharmada (17-ből 11), összességében az oktatók 44%-a nyilatkozott pozitívan erre a kérdésre. A hallgató válaszok nem tűnnek visszaigazolni ezt az oktatói „önbevallást”. Az 594 magyar hallgatóból csupán 204 jelezte, hogy kapott ilyen jellegű tájékoztatást; míg a nemzetközi hallgatók esetén ez a szám 173-ból 66 volt. Mindez összességében a hallgatók 35,2%-át jelenti. A hallgatókat arról is kérdeztük, hogy a könyvtárosok részéről kaptak-e szerzői jogi tájékoztatást. Itt a válaszok még alacsonyabb arányt mutatnak: az összes hallgató mindössze 14,6%-a adott erre a kérdésre pozitív választ. Mindez annak fényében sajnálatos, mert a könyvtárosok ötfokú skálán 3,33 pontra (medián: 4 pont) értékelték szerzői jogi ismereteik megbízhatóságát. Mint azt korábban is láthattuk: a könyvtárosok szerzői jogi jártassága meghaladja az oktatói gárdáét – így az ő bevonásuknak az elmaradása a szerzői jogi ismeretátadásba egy további elszalasztott lehetőségnek tűnik.

(b) Egyedi kérdések a hallgatók felé

Igyekeztünk feltérképezni, hogy a hallgatók miként és milyen mértékben támaszkodtak a CDSM-reform keretében bevezetett „biztonságos elektronikus hálózatokra”³⁹ a digitális oktatás keretében. A kérdőívben megjelölt nyolc közül a három leggyakrabban igénybe vett szolgáltatás a következő volt:

- *Coospace*⁴⁰ [727 hallgató; a teljes minta 94,8%-a];
- *Zoom* [647 hallgató; a teljes minta 84,4%-a];
- *Big Blue Button*⁴¹ [531 hallgató; a teljes minta 69,2%-a].

Jóval kevesebben jelezték a *Skype*-ot (a teljes minta 44,7%-a); a *Microsoft Teams*-t (a teljes minta 43,4%-a); és a *Google Meet*-et (a teljes minta 40,3%-a). Továbbá két szolgáltatást elhanyagolható gyakorisággal vették igénybe a hallgatók: a *Google Classroom* 18,9%-os, a *Webex* pedig csupán 4,6%-os eredményt ért el. Mivel a kérdés több felelet választását is lehetővé tette, megállapíthattuk, hogy a hallgatók egyidejűleg 4,08 szolgáltatást használtak tanulmányaik során.

³⁸ A hallgatói és az oktatói vélemények egybehangzóan igazolták, hogy a könyvtárosok gyorsan és hatékonyan alkalmazkodtak megváltozott igényekhez (mindkét csoporton belül 3,36 pontot értek el a könyvtárosok egy öt-pontos skálán); hogy a könyvtárosok jó minőségű információkat nyújtottak (a hallgatók 3,38-as átlaggal, az oktatók pedig 3,53 pontos átlaggal honorálták a könyvtárosokat); valamint a könyvtár minőségi szolgáltatásokkal támogatta a digitális/online tanulást (e téren a könyvtárosok 3,45 pontot kaptak a hallgatóktól és 3,5 pontot az oktatóktól).

³⁹ „A biztonságos elektronikus környezet fogalma alatt olyan digitális oktatási és tanulási környezetet kell érteni, amelyhez a hozzáférés az oktatási intézmény tanáraitra és a tanulási programban megfelelő hitelesítési eljárások révén – így különösen jelszó-alapú hitelesítéssel – részt vevő tanulóakra vagy hallgatókra korlátozódik.” Vö. CDSM irányelv (22) preambulum-bekezdés.

⁴⁰ A *Coospace* az SZTE által alkalmazott tárhelyszolgáltatás.

⁴¹ A *Big Blue Button* az SZTE által alkalmazott streaming szolgáltatás.

Ugyancsak választ vártunk arra a kérdésre, hogy a hallgatók milyen forrásokra támaszkodtak a kurzusok teljesítéséhez szükséges beadandók, esszék, prezentációk stb. készítéséhez. A kilenc előzetesen megjelölt⁴² közül a három leggyakrabban alkalmazott forrás a következő volt:

- digitalizált, ingyenesen elérhető tankönyvek, tansegédletek és tudományos munkák (667 hallgató; a teljes minta 86,9%-a);
- digitális tananyagok (599 hallgató; a teljes minta 78,1%-a);
- online keresőből elérhető tartalmak (578 hallgató; a teljes minta 75,3%-a).

Ezeken felül a hallgatók jelentős része támaszkodott a papír alapú tankönyvekre, tansegédletekre és tudományos munkákra (67%). Ennél érezhetően ritkábban fordultak a hallgatók az online enciklopédia szócikkekhez (42,5%); és más hallgatók által készített anyagokhoz (37,3%). Végül nagyon alacsony átlagot értek el a közösségi médiafelületek (21,9%); blogbejegyzések (18,2%); és a digitalizált, térítés ellenében elérhető tankönyvek, tansegédletek, tudományos munkák (17,6%).

(c) Egyedi kérdések az oktatók felé

Kérdésünkre 175 oktató (a teljes minta 81%-a) nyilatkozott úgy, hogy nem részesült korábban a digitális oktatással kapcsolatos képzésben. Ugyancsak 175 oktató jelezte, hogy a pandémia kitörésekor rendelkezett a digitális oktatáshoz szükséges infrastrukturális feltételekkel. A 42 oktató között, aki nem rendelkezett a digitális oktatáshoz elengedhetetlen eszközökkel 2020 elején, jelentős többségben (83%) voltak azok, akik bevallásuk szerint – bármilyen intézményi támogatás hiányában – maguk kellett, hogy megvásárolják a releváns felszerelést.

Az oktatókat ugyanúgy megkérdeztük az általuk használt platformokról. Esetükben a hallgatókéval megegyező szolgáltatások bizonyultak a legnépszerűbbnek, egészen pontosan:

- *Coospace* (188 oktató; a teljes minta 87%-a);
- *Zoom* (166 oktató; a teljes minta 76,9%-a);
- *Big Blue Button* (112 oktató; a teljes minta 51,9%-a).

Jóval kevesebb oktató vette igénybe a *Microsoft Teams*-et (35,2%); a *Google Meet*-et (31,9%); és a *Skype*-ot (29,6%); elhanyagolhatóan alkalmazták a *Google Classroom*-ot (10,2%) és a *Webex*-et (5,6%). Az oktatók ugyancsak több felelet közül választhattak a kérdésnél, a beérkezett feleletek tükrében pedig megállapítható, hogy a teljes oktatói minta (n = 216) átlagosan 3,47 szolgáltatást használt.⁴³

Az oktatókat arról is kérdeztük, igénybe vették-e az adott szolgáltatás előfizetős/üzleti modelljét. A válaszadók 62%-a (134 fő) adott negatív választ. Közülük 131-en nevezték

⁴² A megjelölt lehetőségek a következők voltak: papír alapú tankönyvek, tansegédletek, tudományos munkák (pl. folyóiratcikkek); digitalizált, ingyenesen elérhető tankönyvek, tansegédletek, tudományos munkák; digitalizált, térítés ellenében elérhető tankönyvek, tansegédletek, tudományos munkák; oktatók digitális tananyagait (pl. videólecek, előadásvázlatok stb.); blogbejegyzések; online enciklopédia szócikkek; online keresőből elérhető tartalmak; közösségi médiafelületekről elérhető tartalmak; hallgatók által készített anyagok (pl. beadandók).

⁴³ Ez a szám majdnem pontosan eggyel alacsonyabb a Centrum Cyfrowe és Communia közös empirikus kutatása szerint megfigyelt átlagnál. Vö. BIERNAT ET AL. 2021, 16. p.

meg pontosan e döntésük okát. 88 fő úgy nyilatkozott, hogy nem érdekelte vagy nem volt szüksége az üzleti modellre; 20 fő forráshiányra; 18 fő pedig a munkahelyi támogatás elmaradására hivatkozott. Ezzel ellentétben azon oktatók közül, akik előfizettek valamilyen üzleti modellre 47 fő úgy nyilatkozott, hogy csakis a saját forrásaiból fedezte az előfizetést; 27-en pedig tanszéki forrásból fedezték a költségeket. Néhányan hivatkoztak kartól (6 fő); egyetemtől (9 fő) és projektből (2 fő) eredő forrás igénybevételére.

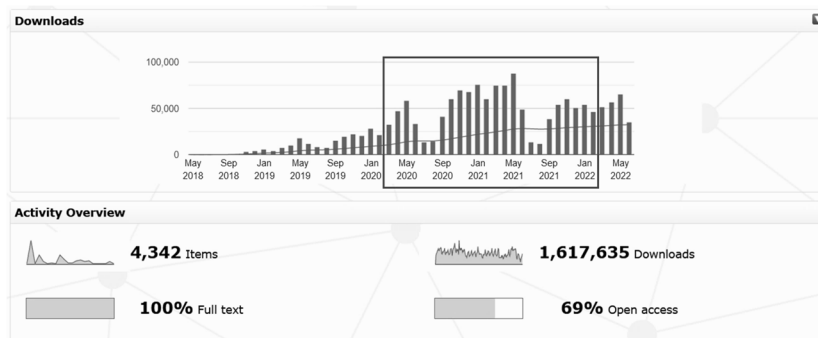
(d) Egyedi kérdések a könyvtárosok felé

A könyvtárosokat arra kértük, hogy értékeljék a *Klebelsberg Könyvtár* pandémia alatt nyújtott szolgáltatását. A válaszok viszonylag magas önbizalomra engednek következtetni: ötfokú *Likert-skálán* az oktatóknak és a hallgatóknak nyújtott információk minőségét 4,44 pontra értékelték a könyvtárosok; a különböző könyvtári repozitóriumok használatának a növekedését 4,29 és 4,5 pont közé helyezték; az elektronikus tartalmak iránti, pandémia alatti igények teljeskörű kiszolgálása 3,81 pontos értékelést kapott; a hallgatói és oktatói megkeresések növekedésére 3,93 és 4,07 pontot adtak. Ez a magabiztosság azonban részben ellentmond – másként megfogalmazva jelentősen pozitívabb vélemény tüköröz – mint a hasonló kérdésekre adott oktatói és hallgatói értékelések.

A könyvtárosokat arról is megkértük, hogy rangsorolják a három legfontosabb, pandémia ideje alatt nyújtott könyvtári szolgáltatást. A 18 válasz alapján ez a három a (1) repozitóriumok; (2) egyéb online tartalmak (tanegédletek, adatbázisok, e-könyvek stb.); (3) távoli hozzáférés a könyvtári szolgáltatásokhoz. A *Klebelsberg Könyvtár* korábbi igazgatója, a vele készített interjú keretében, ugyancsak első helyre sorolta a repozitóriumokat, amelyeket a könyvtár kommunikációs/tájékoztatási szolgáltatásai és a könyvtár saját *e-learning* anyagai követtek.

Az *ETA* használatának erősödését egyebekben az alábbi kimutatás is igazolni látszik.

1. ábra

Forrás: *ETA*⁴⁴

⁴⁴ Lásd: *Statistika*. SZTE Elektronikus Tananyag Archivum. URL: <<https://eta.bibl.u-szeged.hu/cgi/stats/report>>. Az adat lehívásának a napja: 2022. június 21.

Ezek a számok azt mutatják, hogy az *ETA* használata megkétszereződött a 2020. március és május közötti (szorgalmi időszakra eső) időszakban; a 2020/21-es akadémiai évben érte el a legmagasabb szintet (a téli vizsgaidőszakot és a nyári szünetet leszámítva); és kisebb arányban, de a negyedik (elsősorban hibrid oktatási módszerek mellett zajló) pandémiás félévben (2021 őszen) is jelentősnek bizonyult. A könyvtárosok válaszai és az aktuális statisztikák alátámasztani látszanak az *ETA* sikerességét a pandémiás időszak alatt, annak ellenére is, hogy a hallgatói és oktatói válaszadók kevésbé domináns használatról számoltak be.

A könyvtárosokat arra is megkértük, hogy becsüljék meg, hogy milyen arányban érhető el a *Klebelsberg Könyvtár* állománya online környezetben. Csupán öt fő (a teljes minta 27,8%-a) találta el a helyes arányt (0-20%).⁴⁵ A könyvtár korábbi igazgatója egyébként, a vele készített interjú keretében, úgy becsülte, hogy a tényleges arány 1-2% között mozog, amely kollekción belül főleg a belső dokumentumokra (pl. disszertációk, szakdolgozatok, egyetemi bizottsági ülések jegyzőkönyvei) és a regionális jelentőségű forrásokra (pl. folyóiratok) korlátozódik. Ezzel ellentétben a nemzetközi és a magyar tudományos publikációkat a könyvtár tudatosan nem digitalizálja.

Kérdésünkre a könyvtárosok meggyőző többsége (18-ből 17 fő) megerősítette, hogy tudomása van a *Klebelsberg Könyvtár* belső szerzői jogi szabályozóiról; ugyanakkor csak a minta fele (9 fő) jelezte helyesen, hogy a könyvtárnak a jogvédett művek oktatási célú jogosításával foglalkozó kollégája is. (A minta másik feléből öten válaszoltak úgy, hogy tudomásuk szerint nincs ilyen személy a könyvtárban, négyen pedig azt jelezték, hogy nem tudnak erre a kérdésre választ adni.)

Végül arra is kíváncsiak voltunk, miként ítélik meg a könyvtárosok: szükséges-e a szerzői jogot az eddigieknél szélesebb körben oktatni a könyvtáros-informatikus hallgatók, illetve bármely más egyetemi képzés keretében. A válaszadók meggyőző többsége (17 az előbbi és 16 fő az utóbbi körre nézve) támogatná a szerzői jogi képzések bővítését.

2. 5. Záró kérdések

Valamennyi résztvevőt arra kértünk, hogy három záró kérdésre adjon választ: (a) mennyire elégedettek összességében a digitális oktatással; (b) miként látják az adott csoport tagjai a *saját* és a *többi csoport* tagjainak fejlődését a digitális készségek terén; végül (c) mennyiben lennének nyitottak szerzői jogi ismereteik bővítésére.

(a) Elégedettség a digitális oktatással

Összességében valamennyi csoport inkább pozitív, semmint negatív véleményt formált a digitális oktatással kapcsolatban, igaz, a válaszok valamennyi esetben a statisztikai középhez (3) körüli eredményt mutatnak. Némileg meglepő módon a hallgatók bizonyultak a leginkább elégedettnek a digitális oktatással (öt fokú *Likert-skálán* 3,39-es átlaggal

⁴⁵ Három könyvtáros (16,7%) szavazott a 21-40%-os mértékre; hat (33,3%) becsülte 41-60% közé ezt az arányt; végül négy fő (22,2%) választotta a 61-80%-os szintet.

és 4-es mediánal); őket a könyvtárosok követték (3,28-as átlag és 3-as medián); majd az oktatói csoport zárta a sort (3,08-as átlag és 3-as medián).⁴⁶

(b) A digitális készségek fejlődése

Ezzel a kérdéssel önértékelés mellett arra is választ kerestünk, hogy az adott célcsoportok tagjai miként ítélték meg a másik két célcsoport tagjainak a fejlődését a digitális készségek terén a pandémiás félévek alatt. Mindhárom célcsoport véleménye alapvetően pozitív volt minden célcsoportot illetően, de a konkrét számok érdekes tapasztalatokat mutatnak. Egyrészt úgy találtuk, hogy minden csoport a saját csoportjának a fejlődését találta a legjobbnak. Ez a fajta „önbizalom” ugyanakkor – logikusan – nem nyert elismerést a többi célcsoport részéről (ahogy az alábbi számok rögtön igazolják).

Másrészt az egyes célcsoportok más célcsoportokról alkotott véleménye jelentős szórást mutat a többi célcsoport körében mért átlagoktól. Valamennyi célcsoport közel azonosan ítélte meg a könyvtárosok teljesítményét (a három értékelés matematikai átlagától – 3,57 egy ötfokú *Likert-skálán* – valamennyi értékelés maximum +/-0,1 ponttal tért el); ellentétben a hallgatók és az oktatók átlagos megítélésével. Egészen pontosan: a hallgatók esetén a három értékelés matematikai átlagától történő eltérés maximum +/-0,4 pont, oktatók esetén maximum +/-0,26 pont lett. A számok azt is alátámasztják, hogy az oktatók értékelték a legegyszerűsebbnek valamennyi célcsoport fejlődését (átlagosan 0,17 pontos eltérést mutatva a legtöbbet és a legkevésbé fejlődő csoport között); míg a hallgatók 0,47 pontos szórással, a könyvtárosok pedig 0,5 pontos szórással ítélték meg a három csoport átlagos fejlődését.

Végül azt találtuk, hogy a könyvtárosok készségeinek a fejlődését ítélték meg átlagosan a legkevésbé jónak a célcsoportok. Ez azonban nem semmilyen körülmények között nem csökkenti a *Klebersberg Könyvtár* alkalmazottainak a pandémia alatt nyújtott szolgáltatásainak a fontosságát. Az itt talált értékek sokkal inkább szólnak annak, hogy a könyvtárosok álltak a „legmesszebb” a digitális oktatás napi gyakorlatától, illetve a könyvtári infrastruktúrához való hozzáférésük ideiglenes hiányában bizonyos – különösen a pandémia elejére eső – időszakokban nem tudták szolgáltatásaikat a legszélesebb körben biztosítani.

(c) Szerzői jogi ismeretek szélesítése

Végül arra voltunk kíváncsiak, hogy a célcsoportok mennyire érzik szükségét a szerzői jogi ismereteik szélesítésének. A korábban ismertetett számok fényében feltételezhetjük a válaszok értékelésekor, hogy az átlagosnál magasabb érdeklődést fognak mutatni a célcsoportok, különösen az oktatók és a hallgatók. Bár a számok ezt részben alátámasztani látszanak, a végeredmény némileg paradox hatást kelt. Valamennyi célcsoport érdeklődése bőven a matematikai átlag fölött található; a három célcsoport összesített érdeklődési indexe 3,89 pontot ért el. Ezen belül azonban azt láttuk, hogy a legnagyobb érdeklődést a szerzői jog iránt a könyvtárosok mutatták (4,28-as átlaggal és 5-ös mediánal);

⁴⁶ Ha a számok mélyére nézünk, azt láthatjuk, azt láthatjuk, hogy a hallgatói átlagot felfelé húzta a nemzetközi hallgatók (3,60-as átlag és 4-es medián) és az idegen nyelven oktató kollégák (3,29-es átlag és 3-as medián) elégedettsége, szemben a magyar hallgatók (3,33-as átlag és 4-es medián) és oktatók (3,07-es átlag és 3-as medián) elégedettségével.

akiket a hallgatók követtek (3,72-es átlaggal és 4-es mediánnal); a sort pedig az oktatók zárták (3,67-es átlaggal és 4-es mediánnal).

Elsőre ellentmondásosnak tűnnek ezek a számok, hiszen a szerzői jogban járatos könyvtárosok mutatták a legnagyobb érdeklődést a tudásuk további bővítésére; másrészt pedig a szerzői jogi alapismeretek terén koránt sem túl meggyőző oktatói és hallgatói célcsoport nem tűnik túlzottan nyitottnak a fejlődésre a szerzői jog terén. E számokból azonban kvalitatív elemzés híján nehéz lenne kikövetkeztetni az átlagok okát; ám feltételezhető, hogy a szerzői jogot ismerők azok éppen, akik e jogterület fontosságát megértik, további érdeklődést táplálva a szabályok és gyakorlati lehetőségek iránt.

III. Konklúzió

Guido Noto la Diega és szerzőtársai mutattak arra rá, hogy a pandémia kettős következménnyel járt. Egyrészt az egyetemek egyre jobban ráéreztek a szerzői jog stratégiai jelentőségére; másrészt a digitális oktatás iránti igények rádöbbenették őket, hogy messze több probléma kapcsolódik ehhez a területhez, mint a kutatási eredmények hasznosítása vagy a tananyagok fénymásolásának klasszikus problémaköre.⁴⁷ Habár ez a megállapítás bizonyosan igaznak tekinthető számos egyetem életében, valószínű, hogy nem minden intézményben gondolkodnak így. Empirikus kutatásunk igazolni látszik, hogy a *Szegedi Tudományegyetemen* (és bizonyosan más magyar felsőoktatási intézményben is) a digitális oktatás terén a „túlélés” iránti vágy dominált, semmint az „előre menekülés” a pandémia nyújtotta kihívások előnyé formálása révén. Ennek az is a következménye, hogy a négy vizsgált félévben az új szerzői jogi lehetőségek háttérbe szorultak a pandémia kihívásaival szemben – végső soron elszalasztva a lehetőséget a kreatív megújulás terén. Ezt támasztja alá többek között az árnyékkönyvtárak és külső repozitóriumok nagyobb arányú használata; avagy az új vagy frissített, jobbára egyszerű oktatói prezentációk használata az olyan modern/interaktív tartalmakkal szemben, mint a *Coursera* kurzusok.

A szerzői joggal és digitális oktatással kapcsolatos ismeretek hiánya, valamint a konkrétan igénybe vett tartalmak és technológiai megoldások azonban közvetlen hatást gyakorolnak arra, hogy az oktatók milyen ismereteket adnak át, illetve miként teszik ezt; s hogy miként tanítják meg a hallgatókat a források használatára. Az oktatók ilyenén döntései és a hallgatók saját hozzáféréssel kapcsolatos döntései pedig végső soron közvetlen jelentőséggel bír az olyan alapjogok érvényesülése terén, mind az oktatáshoz fűződő jog vagy az akadémiai szabadság.

Kutatásunknak természetesen megvoltak a maga határai, hiszen kvalitatív adatok hiányában számos motivációra nem láthattunk rá. Ezért csak remélhetjük, hogy az itt megkezdett kutatás utóbb olyan kvalitatív elemzésekkel lesz kiegészíthető – egészen ideális

⁴⁷ GUIDO NOTO LA DIEGA – GIULIA PRIORA – BERND JUSTIN JÜTTE – LÉO PASCAULT: *Capturing the Uncapturable: The Relationship between Universities and Copyright through the Lens of the Audio-Visual Lecture Capture Policies*. In: CRISTIANA SAPPÀ, ENRICO BONADIO (szerk.): *Art and Literature in Copyright Law: Protecting the Rights of Creators and Managers of Artistic and Literary Works*. (2022) Edward Elgar. Cheltenham, 2022. 207. p.

esetben országos szinten –, amelyek az egyetemek vezetői, politikusok és jogalkotók számára is hasznos segítséget nyújthatnak abban, hogy megtegyék a következő lépéseket a digitális oktatás ténylegesen „lezárás-biztossá”.

PÉTER MEZEI

THE EMPIRICAL ANALYSIS OF DIGITAL HIGHER EDUCATION,
COPYRIGHT AND COVID-19 PANDEMICS AT THE UNIVERSITY
OF SZEGED

(Summary)

Article 5 of the European Union’s Directive 2019/790 on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market (CDSM Directive) is of crucial importance to anyone interested in digital learning and education. The new rules have broadened the scope of educational limitations and exceptions, but their effectiveness will be tested only over time. Such testing was made even more relevant after the global outbreak of the SARS-CoV-2 (COVID-19) pandemic. It has led to the closure of the premises of educational institutions and libraries, and made online access, use and sharing educational materials more urgent than ever. Hungary was the first EU Member State to implement Article 5 in April 2020, but there is scarce empirical evidence on whether the new rules have reached their goals at all. This paper summarizes the empirical analysis of the awareness, perceptions and use practises of students, educators and librarians of the University of Szeged with respect to the copyright aspects of digital (distance and online) learning and teaching in the pandemic.